

Afrika syýahat

Category: Kitapcy, Ýol ýazgylary
написано kitapcy | 23 января, 2025
Afrika syýahat AFRIKA SYÝAHAT

Afrikany öwrenmegin taryhynda rus syýahatçysy Wasiliý Wasilýewiç Ýunker özünüň gysga ömründe (1840-1892) Ýokarky Niliň we läheň derýalaryň biri bolan Kongonyň hanalarynyň demirgazyk sebitlerini barlamak işinde ilkinjileriň biri hasap edilýär. Wasiliý Wasilýewiç (Wilhelm) ruslaşan nemes Ýunkerin maşgalasynda eneden dogulýar. Onuň kakasy görnükli bank işgäri bolupdyr. Moskwada, Peterburgda we daşary ýurtlarda olaryň bankynyň şahamçalary bar eken. Ýone W. W. Ýunker ata kesbine eýermän, Peterburgdaky gimnaziýany tamamlansoň, Tartuwyň (şol döwür Derpta) we Gýöttingen uniwersitetinde lukmançylyk hünäri boýunça bilim alýar. Emma lukmançylyk käri ony gyzyklandyrmaýar. Döwrüniň barjamly adamy bolansoň, ýaş lukman ömrüni syýahat etmeklige bagışlamagy ýüregine düwýär. Söhraty bütündünýä ýaýran Afrika köpýyllik syýahatyna Ýunker 1870-nji ýyllaryň ahyrlarynda – 35 ýaşında başlaýar.

1873-1874-nji ýyllarda Ýunker Peterburgyn Ylymlar akademiýasynyň hormatly agzasy bolýar, nemes taryhcüssy Teodor Mommzeniň Tunise gurnan arheologik ekspedisiýasyna gatnaşýar. Ol ýerde Ýunker arap dilini öwrenýär. Arap dilini bilmegi oňa demirgazyk-gündogar Afrikanyň arap bölegine uzak möhletleýin özbaşdak syýahatlary gurnamaga uly ýardam berýär. Ýewropalylar tarapyndan juda az ýa-da asla öwrenilmédik Afrikanyň içki sebitlerine amala aşyrmagy meýilleşdiren syýahatlaryna taýynlygyň çäginde W. W. Ýunker topografik surata düşürüş tehnikasyny hem özleşdirýär. Munuň üçin ol Berline, kartograf Kippertuwyň ýanyна gidip, onuň eýeçiligindäki bar bolan ýörite enjamlary öwrenýär.

1875-nji ýylyň tomsunda ýaş syýahatçı Parijde geçen Halkara geografiýa kongresine gatnaşýar. Ol ýerde Ýunker dünýä belli Afrikany öwrenijiler G. Nahtigal, G. Rolfe we G. A. Sweýnfurt ýaly öz döwrüniň öñdebaryjy, tanymal geograflary bilen

duşuşýar. Hut şol adamlar rus syýahatçysynyň Afrika syýahatynda ugur almagyna we onuň geljekki ylmy barlag işlerine düýpli täsirini ýetirýär.

Köpýlllyk syýahatlaryndan we ylmy-barlag işlerinden soñ W. W. Ýunker 1887-nji ýylyň başynda ýurduna dolanyp gelýär. Şol ýylyň 9-njy aprelinde Rus geografiýa jemgyýeti Peterburgda W. Ýunkeriň uzak möhletli syýahtyndan sag-aman dolanyp gelmegi we ony özünüň hormatly agzasy edip saýlamagy mynasybetli ýörite dabaraly ýygnak geçirýär. Şol dabarada W. W. Ýunker »Ekwatorial Afrika gurnalan ýedi ýyllyk syýahat barada» atly tema boýunça çykyş edýär. Soňra bu hasabat şol jemgyýetiň neşirlerinde çap edilýär.

W. W. Ýunkeriň amala aşyran syýahatlary we ylmy işleri onuň adyny Afikany öwreniji iň meşhur syýahatçy alymlaryň hataryna goşýar. Russiýada bolsa ol Afrika syýahat eden rus syýahatçylarynyň iň tanymaly hasaplanýar.

Gornung Mihail Borisoviç, SSSR-iň döwlet baýragynyň eýesi, Rus geografiýa jemgyýetiniň hormatly agzasy

Bilimi boýunça lukman Wasiliý Wasilýewiç Ýunker Merkezi Afrika ylmy-syýahatçylyk ekspedisiýalaryň birnäçesini amala aşyrýar. 1877-1878-nji we 1879-1886-njy ýyllara Merkezi Afrikanyň doly öwrenilmedik ülkelerine onuň gurnan syýahatlary jahankeşde alyma dünýäniň kartasyndaky birnäçe »ak tegmilleri» aradan aýyrmaga mümkünçilik berýär.

Afikany öwreniji syýahatçynyň ýazan giňişleýin kyssalary Ýeriň nähili öwrenilendigini bilmäge höwes edýän her bir okyjyny biparh goýmaz diýen umyt bilen bu gymmatly maglumatlary türkmen okyjylaryma hem ýetirmegi makul bildik.

1877-1878-nji ýyllar

I bap

Sobat derýasy boýunça syýahat

Adybelli rus syýahatçylarynyň birnäçesi bilen 1875-nji ýylyň 1-11-nji awgusty aralıgynda Parijde geçen Geografiýa kongresiniň işine gatnaşdym. Bu ýerde dünýä belli Afikany

öwrenijiler Nahtigal, Rolfe we Şweýnfurt bilen tanyşdym. Indi meniň hyýal edýän syáhatlarym hakykata öwrülip, anyk göz öňüme gelip başlady. Meşhur syáhatçylar bilen pikir alşanymdan soñ, meniň bar pikrim şol döwürde geografiýany öwrenijileriň üns merkezinde duran Gündogar Sudanda ýerleşen Darfur ülkesine gönükdı. Men duman bilen örtülen bu syrly ülkäni ylmy taýdan öwrenmek maksady bilen saýlap aldym.

1875-nji ýylyň oktýbar aýynyň başynda Triýeste portunda Aleksandriýa barýan uly gämä mündüm-de, baş günden soñ Müsür kenaryna gelip düşdüm-de baş günden soñ Müsüriň kenaryna gelip düşdüm. Salam saňa, Nil derýasynyň döreden täsinlikler ýurdy, iň gadymy medeniýetiň we ylmyň watany!

Gomeriň »Odisseýasynyň» on dördünji aýdymynyň »Bäs günden Müsüriň durnaň gözü ýaly dury suw akymyna geldik...» diýen setiri biygytyýar hakydama geldi.

1876-njy ýylyň awgustynda Hartumda bolanymda, meni Ak Niliň goşandy Sobat derýasy boýunça »Ssafiýa» gämisi bilen syáhat etmäge çagyrdylar. Gämi Nasser duralgasyna azyk eltip, pil süňkleriniň ýygnalýan täze ýerleri barada maglumat toplamaly eken. Bu çakylygy uly höwes bilen kabul etdim. Meni bu syáhat boýunça esasy gyzyklandyran zat □ ýigrimi ýyl mundan öñ ýewropalylaryň ilkinji sapar öwrenmek üçin ýekeje ýola baryp gaýdan ýeri bolan Ak Niliň we Sobatyň ýokarlygyna uzap gidýän yüzlerce kilometr kenarýakalarydy.

25-nji awgustda syáhatymzyň altynjy gününü sag kenarda hünnüleriň eden gurluşyklarynyň görnüşi boýunça aýratyn tapawutlanýan ilkinji obasyny gördüm. Şu wagta çenli gabat gelen tukkullarymyň* tersine, bu ýeriň kümeleriniň üçekleri konus görnüşinde bolman, diwarlaram ýerden goni ýokaryk galmaýan eken; üçekler beýik gümmez şeklinde gurlupdyr. Bu obanyň şilluklaryňkydygyny bildim. Uly agajyň astyna üýşen hünnüleriň birtoparyny gämide duran ýerimde saýgardym. Olar naýzalaryny agaja diräp, biziň gämimizi üns bilen synlaýardylar.

Şu ýerde arap ilitly ýerler tamamlanýar. Hünnüleriň ülkesine gadam basýas. Günbatar kenarda şilluklar ýasaýar, gabat garşysyndaky kenar bolsa dinkalaryňky. Günbatarda ululy-kiçili

agaçlaryň jeňňellikleri görünýär. Olaryň arasyndan her ýerlerden şilluklaryň obalarynyň tukullary gözüne ilýär. Gündogarda uç-gyraksyz düzlükden, ot bilen basyrylan sähralykdan başga hiç zat görünmeýärdi, diňe kenaryň erñeginde käýerde □ seýregem bolsa jeňňellikleri görse bolýardy. Otluga basyrylan alaň meýdanyň her ýerlerinden fírafalary men ilkinji gezek gördüm. Haýwanlar deňesinden geçip barýan gämiden gorkman, arkaýyn otlap ýördüler, şol sebäpden olary dürbi bilen synlap bildim. Endamynyň şar gara reňki bilen beýlekilerden saýlanýan fírafa ünsümi çekdi. Ol garry fírafa bolsa gerek. Bu owadan haýwanlary doly synlamaga ýetişmäňkäm, düýeguşlaryň bir sürüsi peýda boldy, ýöne olar kenardan daşdady. Şonuň üçin olary dykgat bilen synlap bilmedim.

Ak Niliň fírafalary we düýeguşlary

Öylän gözyetimde Faşoda obasy göründi. Tugunda ýarymaýly baýdak pasyrdáýardy. Tiz wagtdan Müsure birikdilmegi bilen döwleti dolandyrmakda uly ähmiýete eýe bolan ilitly ýere baryp ýetdik. 1867-nji ýıldan soň şilluklar şalarynyň köne düşelgelerinden Bahr el-Abiaddan ýokarlygyna galan nubiýler we donkolonlar tarapyndan »Denab» (guýruk) diýlip atlandyrylyan bu ýer müsürlileriň şäherine öwrülip, hökümét wekiliniň gelýän ýeri we günorta serhetlerini goraýan port □ gämi menzili bolupdyr. Şilluklaryň bu obasy kenaryň demirgazygynda, iki kilometr çemesi uzaklykda ýaýylyp ýatyrdy, obanyň köp sanly kümeleri bir-biri bilen ep-esli aralykda gurlup, olar giň meýdany eýeläp otyr. Odun ýükleyänçäler balyk tutýan şilluklary synladym. Olar öñ tarap ujy ýokaryk galdyrylyp, gondollara meňzedilen kiçijik sallarynda balyk ýaly çaltlyk bilen ýüzýärdiler. Bu sallar amgabo agajyndan (»Aedemone mirabilis Kotschy») ýasalýar, olaryň egri, insız uçlary ýokaryk galyp, ýokarky daňylar bilen birigip, burun emele getiryär. Olar şeýlebir ýeňil welin, hatda üç adamlyk saly bir adam arkaýyn kellesinde göterip bilyär. Ýöne bu öýjükli ağaç çyg eken, şonuň üçin ony çalt-çaltdan guratmaly bolýar. Hünnüler gaýygy kenara çykaryp, gamışlaryň üstünde guratmaga

goýýarlar. Meniň synlap duran salarymyň hersiniň üstünde bir şilluk bardy. Balykçy elleriniň aýasy bilen oturgyja direnip, dzynda oturýar, gysga kürek bilen saly ugrukdyrýar. Onuň ýanynda uzyn ağaç saply, demir çişlerden edilen köp sanly dişjagazly balyk tutmak üçin niyetlenen naýza bardy, naýzanyň sapy baş metrlik şekerçiňrik bilen uzaldylypdyr, ol gaýygyň yzy bilen yüzüp gelýär. Akymyň ugry bilen aşaklygyna yüzüp, şilluk Sobata we Bahr-el-Abiadda toplum-toplum bolup gezýän balyklaryň sürüsine naýzasyny urýar, suwda yüzýän müňlerçe guş hem bu ýerde özlerine iýmit tapynýarlar.

(dowamy bar)

Wasiliý Wasilýewiç YUNKER,
rus syáhatçysy

Terjime eden Kakamyrat GELDIÝEW

---

*Tukul □ Hebeşistanda, Sudanda we gündogar Afrikanyň beýleki ýerlerinde gurulýan tegelek görnüşli öylere aýdylýar. Ýol ýazgylary